

Ն Ա Խ Ա Պ Ա Շ Ա Ր Ո Ւ Մ Ն

ԿԱԽԱՐԳՈՒԹԻՒՆ.

Կախարգութիւն կըսուի ընդհանրապէս
որ եւ իցէ կարգէ դուրս գործողութիւն կամ
երեւոյթ, որ իբր թէ գիւական զօրութեամբ
կկատարուի ի վնաս մարդկան եւ ուրիշ ա-
րարածոց, եւ կախարգ կըսուին անոնք որ
այսպիսի չար արուեստի կամ գործողու-
թեան կողարապին: Հին ատենէն ի վեր ընդ-
հանուր կարծիք մը եղած է մարդկանց մէջ
թէ կախարգները սատանային հետ գաշնակ-
ցութիւն կունենան, եւ անոր զօրութեամբը
ինչ որ ուզեն՝ կրնան ընել ու կրնեն: Այս ի-
րաւ է որ սուրբ հաւատքը կսովորեցընէ մեզի
թէ կան գիւանք եւ սատանաներ. բայց այս
եւս կվարդապետէ նոյն հաւատքը՝ թէ ոչ
սատանան եւ ոչ սատանայամիտ մարդիկ չեն
կրնար երբէք Աստուծոյ արարածներուն վը-
նաս մը հասցընել՝ առանց նորա թոյլտուու-
թեանը: Եթէ չար եւ անղգամ մարդիկ կա-
րող լինէին սատանային հետ գաշնակութեան
թիւններ ընելով գործ տեսնելու, տարակոյս
չկայ որ մարդկային աղգի եւ բոլոր աշ-
խարհիս թշուառութիւնները չափ եւ սահ-
ման չէին ունենար: Մեք այս յօդուածիս
մէջ տեսնեմք թէ հին եւ նոր ատեններ ոյք
են կախարգ ըսուածները, եւ ինչ է նոցա
հնարքը կամ չարութիւնը՝ որով տկարամիտ
եւ վախկոտ մարդկանց աչքը ամէն տեղ
վախցուցեր էին ատենով, եւ մինչեւ ցայժմ
շատ տեղ կվախցընեն:

Հին ատենի կախարգներն ընդհանրապէս
խաբեբայ, ստախոս, խարդախ, պակասամիտ
եւ մեղամաղձոտ մարդիկ էին, որ մարդկանց
առջեւը անուն հանելու համար՝ իրենք զի-
րենք կախարգական արուեստին հմուտ կե-
րեցընէին: Ամէն աղգաց մէջ՝ ամէն ժամա-
նակ գտնուած են կախարգներ: Ատենով
աշխարհիս ամէն կողմն ալ խիստ շատ էին,

բայց այժմ՝ եւրոպայի մէջ քանի որ գիտու-
թիւնն ու քաղաքակրթութիւնը կծաղկին,
կախարգները կքիչնան. վասն զի կախար-
գութեան հաւատացողներն ալ օրէ օր կը-
պակսին: Ժամանակ եղած է որ Փարիզու մէջ
մինչեւ 50 հազար կախարգ կայ եղեր, որ Գաղ-
ղիոյ Կարօլոս Թ թագաւորը քաղաքէն դուրս
քշեր է. իսկ Հենրիկոս Գ թագաւորին ատե-
նը 100 հազարէն աւելի կախարգ կհամրուէր
կրսեն Գաղղիոյ մէջ: Հեղինակին մէկը կըսէ
թէ «Քաղաք մը, գիւղաքաղաք մը, գեղ
մը, ագարակ մը չկար որ իւր կախարգնե-
րը չունենար, եւ մինչեւ ցայժմ գեղերուն
մէջ կախարգութեան հաւատացողներն ան-
պակաս են»: Անգղիոյ մէջ ալ ատենով կա-
խարգի անուն ունեցողները խիստ շատ են
եղեր, եւ Անգղիոյ Յակոբ Ա թագաւորը սաս-
տիկ հալածանք հանած էր անոնց դէմ:

Գրեթէ ամէն կախարգներն ալ անխղճմը-
տանք ու անղգամ մարդիկ են, որ իրենց
չարագործութիւնը կախարգութեան գի-
մակովը կուզեն պարտելիլ. եւ նոցա կա-
խարգութեանց մեծ մասը մէկը մէկալը թու-
նաւորել եւ զանազան բժժանքներով վնա-
սել է մարդկանց եւ խաբել զանոնք:

Առաջները կախարգներուն տրուած պա-
տիժը այս էր որ զանոնք ողջ ողջ կայրէին,
բայց այժմ աւելի լաւ եւ սովորական պա-
տիժն է՝ չհաւատալ նոցա խօսքերուն եւ
արհամարհել զանոնք, եւ եթէ դարձեալ
յանգզին ժողովուրդները խաբել ու մոլոր-
ցընել, ամէն երկիր քաղաքական օրէնքներ
կան՝ անոնց արժանաւոր պատիժը տալու՝
իբրեւ հասարակաց հանգստութեանը վնա-
սակար մարդկանց:

Պոտէն անունով գաղղիացի մատենագիրը
կըսէ թէ հին ատենը 15 տեսակ չարագոր-

ծուծիւն կհամարուէր կախարդներուն վրայ . այսինքն ա) զԱստուած ուրանալ . բ) զԱստուած հայհոյել . գ) սատանան պաշտել . դ) իրենց զաւակները սատանային նուիրել . ե) աղաքը սատանաներուն զոհել . զ) տղան դեռ չծնած՝ սատանային ընծայել . ե) խոտանալ որ զուրիշները սատանային ծառայեցնեն . ը) սատանային անունովը երգումը ընել ու պարծենալ . թ) ամենեւին մէկ օրէնքի մը չհնազանդիլ . եւ ամէն տեսակ չարագործութիւն ընել . ժ) մարդ մեռցնել . ժա) մարդու միտ ուտել . ժբ) թոյնով եւ կախարդութեամբ մարդիկ մեռցնել . ժգ) արջառ եւ ոչխար սպաննել . ժդ) պտուղներն ու ամէն տեսակ բերքերը փճացնել . ժե) ամէն բանի մէջ սատանային գերի լինել : — Թէպէտ եւ կախարդներուն զօրութեանը կարելի չէ եւ պէտք չէ հաւատք ընծայել , բայց մարդկային չարութեան ալ սահման դնելը շատ դժուար լինելով , հաւանական է որ իրենք զիրենք կախարդութեան տուող անըզգամները՝ այս ամենայն չարութեանց ետեւէ լինին յուսահատաբար :

Ասկից 260 տարի առաջ Պոկէ անունով մէկը կախարդութեանց գէմ ընդարձակ գիրք մը գրած է , յորում հետագայ կանոնները կուտայ կախարդներուն դատաստանը կտրել ուզող դատաւորներուն . « Դատաւորը պէտք է գիտնայ , կըսէ , որ կախարդ ըսածը անվախ եւ յանգուզն կլինի . ուստի պէտք է իսկոյն զինքը բռնել բանտ դնել եւ հարցմունքներ ընել : Կախարդը ամենեւին աչքէն արցունք չհաներ , միշտ վար կնայի , գէպ ի մէկդի նայելով կմրմռայ եւ հահոյանքներ կընէ . սովորաբար քիչ կխօսի , եւ ինչ որ իրեն հարցնես՝ կիսկատար պատասխաններ կուտայ » : Այս կանոնները կվերջացնէ հեղինակը՝ ըսելով թէ պէտք է կախարդը անպատճառ այրել կամ կախել , բայց այդպիսի օրինաց գրքերը այժմ զօրութիւն չունին , ինչպէս նաեւ կախարդութիւնը . մանաւանդ որ ինչպէս հին ատեն՝

նոյնպէս եւ այժմ շատ անգամ կախարդ կհամարուին այնպիսի մարդիկ որ ամենեւին կախարդ չեն , այլ շատ շատ՝ աճպարար (օգոսպրազ) , բնագէտ , բնաւոյծ , եւ կամ ուրիշ բնական եւ մեքենական արուեստի ու գիտութեան տէր մարդիկ :

Գաղղիոյ մէջ 1778-ին քանի մը գեղացիներ տեսնելով որ ճարտարապետներն եկեր են՝ իրենց գեղին ու մերձակայ տեղերուն յատակագիծը կնկարեն երկրաչափական կանոններով , կարծեցին թէ կախարդ են եւ չարաչար քարկոծեցին զանոնք : 1820-ին Մարսիլիա քաղաքին մէջ կնիկ մարդուն մէկը կերթայ կախարդի անուն ունեցող բժշկի մը կաղաչէ որ իրմէ պաղած էրկանը սիրտը իրեն դարձունէ : Կախարդը առաջ ստակ կպահանջէ , յետոյ սեւ հաւ մը , յետոյ կովու սիրտ մը , եւ քանի մը գամ . այն հաւը , սիրտն ու գամերը գողցուած պիտի լինին կըսէ , իսկ ստակը օրինաւոր կերպով վաստըկուած : Բայց այս բաներով կնիկ մարդը իւր նպատակին չհասնելով , դատաստանի կկանչէ զկախարդը , եւ գոնէ ստակը կըպահանջէ . դատաւորներն ալ կվճռեն որ այն սուտ կախարդը տուգանք մը վճարէ , եւ երկու ամիս բանտ կենայ իբրեւ վնասակար խաբէբայ :

Կախարդութեան եւ կախարդներու վրայ խիստ շատ պատմութիւններ կպատմուին ամէն տեղ , եւ գրեթէ ամէնն ալ իրարու կնաման . վասն զի ամենուն մէջ ալ կարգէ գուրս եւ յիմարական հրաշքներ , ձեւացմունքներ , արարողութիւններ եւ կարճամիտ կամ միամիտ մարդիկը խաբելու յարմար հնարքներ կերելին : Մեք այս տեղը երկու պատմութիւն միայն մէջ բերեմք՝ եւրոպական լեզուներէ թարգմանելով . կյուսամբ որ ընթերցողք ասոնցմէ հասկընան նաեւ իրենց կողմերը պատմուած կախարդութեանց արժէքը :

Ա. Ատենով երկու գաղղիացի պատանիք կային , մէկուն անունը Ժիւլ , միւսինը Սշիլ .

Ժիւլը տասը տարեկան էր, Աշիլը տասուերկու, բայց երկուքն ալ իրարու վրայ մեծ սէր ունէին. ի միասին կերթային դպրոց, եւ միշտ մէկտեղ կը ուարճանային: Աշիլը շատ կօխրէր պիլեառ խաղալ, եւ իւր ազգականներէն մէկուն տունը պիլեառ լինելով՝ ինքն ալ այնտեղ կերթար կխաղար. քիչ ատենէն Ժիւլն ալ յորդորեց որ այն խաղին վարժութիւն ընէ. Աշիլի ծնողքը չէին թողուր որ այն պատանիները իրենց դասերը պատրաստելու տեղը՝ այնպիսի խաղով ժամանակ անցընեն. ուստի Աշիլ խօսք անցուց Ժիւլին որ մէկ առանձին տան մը մէջ երթան խաղալու. խաղն ալ սորկով էր, բայց երկուքին քսակը մէկ էր: Ճշմարիտ է այն առակը որ կըսէ թէ «Ջրին ամանը ջրին ճամբան կըկոտրի». քիչ ատենէն երկու պատանիները իրենց ունեցած ստակը կորուսին, եւ հարկադրեցան պիլեառ խաղալէն ետ կենալ. բայց քանի որ պիլեառին տանը առջեւէն կանցնէին, սրտերնին կկըտրուէր: Մտածեցին որ քանի մը գիրք ծախեն, անոնց սորկովը խաղան, բայց նոցա ծնողքը իմացան, սաստեցին. պէտք եղաւ անկից ալ ետ կենալ:

Պատանիներուն ծնողքը այն ալ չէին գիտեր՝ թէ նոքա ինչ բանի կվատնեն իրենց ստակները. վասն զի մոքերէն չէր անցներ թէ այն տարիքի տղայք այնչափ վառուած լինին խաղասիրութեամբ. բայց տղոցը վրայ պիլեառին սէրը այնքան տիրած էր որ ստակը ամենեւին աչքերուն չէր երեւնար:

Ուրիշ պատանեաց պէս այն երկուքն ալ կհաւատային կախարդութեանց եւ ամէն տեսակ հմայից (փախերու): Օր մը Աշիլին հօրը ծառաներէն մէկը միւսին կպատմէր թէ մէկ կին մը կայ որ սատանային ինչ հրաման ուղէ՝ կընէ, եւ անոր ձեռքովը ամէն բան կիմանայ. սատանան կիմացընէ անոր թէ ուր տեղ ստակ կայ պահուած, եւ ո՞ր թիւերը կընան վիճակով (շօքարէյով) ելնել մէկուն կամ մէկալին: Այս ալ կըսէր թէ սատանային հետ այսչափ բարեկամանալու համար

քանի մը դժուարութիւններ կան եղեր. բայց վարպետ մարդը կարող է անոնց յաղթել, ու բաւական փող վաստակելէն ետքը՝ սատանային ընկերութենէն ետ կենալ»: Աշիլ այս բաները լսելուն պէս՝ կերթայ կըպատմէ Ժիւլին, եւ կըսէ անոր թէ «Ինչ աղէկ բան կլինէր եթէ մենք ալ մէկ սատանայ մը կամ գոնէ քոլլարմ մը ունենայինք, եւ անով մեր ամէն ուղածը ձեռք ձգէինք. իսկոյն պիլեառ մը կառնուինք, եւ ուղածներու չափ կխաղայինք:

— Ատոր տարակոյս չկայ, ըսաւ Ժիւլը. բայց ես տեղ մը կարգացեր եմ թէ այդ բաներն ընելը մեղք է. վասն զի կըսեն թէ սատանային հետ դաշինք գնելու է. անով իհարկէ մարդս հոգւով մարմնով կկորսուի:

— Ո՛հ, ոչ. մենք որ բաւական ստակ գիւղեմք, գիտնաս որ մեր բանը կշտկեմք. դուն ամենեւին մի վախնար»:

Երկու երեք օր Ժիւլը այս բանիս վրայ մտածելէն ետեւ, օր մը որ դարձեալ այն խաղին տանը առջեւէն կանցնէր՝ միտքը դրաւ որ Աշիլին խորհուրդը ընդունի:

— Բայց ինչպէս ընելու է ըսաւ Աշիլին:

— Ատկից գիւրին բան կայ. երթամք այն կախարդ կնոջ հարցընեմք. նա կըսէ մեզի թէ ինչ պէտք է ընել, ու երբոր ստակ ունենամք՝ կվճարեմք իրեն»:

Այն կախարդ ըսուածը 50 տարեկան կին մի է եղեր Մարսէլի անունով, որ տնէ տուն կըտէ ու լուացք ընելով կապրի, էրիկն ալ պանդոկի մը մէջ ձիադարմանութիւն կընէ եղեր: Յայտնի բան է որ եթէ Մարսէլինը կախարդ լինէր, առաջ ինքը գոնէ այնչափ ստակ կվաստակէր որ այն ծանր աշխատանքներէն ազատին թէ ինքը եւ թէ իւր էրիկը. եւ սակայն այնպէս վարպետ էր ուրուականներու, խօրքայիներու, խօնաօրօգներու, տեղերու, մեզմէ աղէկներու, անկներու պատմութիւններ պատմելու, որ ամէն պառաւներն ու ամէն տղաքն ալ իրեն խօսքերուն կըհա-

ւատային, եւ ըրած գուշակութիւնները մարգարէութեան տեղ կդնէին:

Վերջապէս այն երկու չարածնները գրնացին կախարդին, եւ աղաչեցին որ սովորեցնէ իրենց թէ ինչ կերպով դաշնագրութիւն ընելու է սատանաներուն հետ որ ստրկի տէր լինին. չէին կարծեր որ այս բանիս համար փողը առաջուց պէտք է վճարել: Պառաւր զատասխանեց տղոցը թէ «Այգ՝ ձեր խնդիրքը կատարելը շատ դիւրին բան է. միայն թէ առաջ պէտք է ֆրանք տաք ինծի որ սատանայ մը գտնեմ, եւ նա զձեզ մեծ հարստութեան տէր ընէ: Տղաքը աշխատեցան որ այն ստակը առաջուց չտան իրեն, բայց ճար չեղաւ, պառաւր ամենեւին մտիկ չըրաւ անոնց աղաչանքին: Հարկ եղաւ որ երթան իրենց պէտք չեղած գրքերէն մէկ քանին ծախեն, ֆրանք ժողովեն, եւ այնպէս առին գնացին պառաւրին: Պառաւր ուրախութեամբ եւ սիրով ընդունեցաւ զիրենք, առաւ ձեռքերէն ստակը, գրաւ գրքայանը, եւ խոստացաւ որ մէկ սատանայ մը գտնէ իրենց ծառայեցնելու: «Բայց մըտքերնիդ հաստանա՞նք է, ըսաւ:

— Ամենայն կերպով հաստատ է:

— Այնպէս է նէ կուգայ անպատճառ:

— Ե՞րբ կուգայ արդեօք:

— Այս իրիկուն՝ կէս գիշերուան ատենները:

— Այս տեղ պիտի գայ:

— Ոչ. քաղաքէն մէկ վերսթ հեռու, այս ինչ տեղը, չորս ճամբու վրայ. դուք այն տեղը գնացէք, բայց չմոռնաք՝ հետերնիդ սեւ հաւ մը առէք:

— Ի՞նչ, սեւ հաւ մը:

— Հապա՛, մէկ սեւ հաւ մը, ան ալ աղէկ գէր պէտք է լինի. վասն զի եթէ հաւը վատոյժ է՝ սատանան ալ ձեզի կէս սրտով կը ծառայէ, եւ դուք երբոր իրմէ քսակով ոսկի ուզէք, նա ձեզի քսակով պղինձ կըբերէ:

— Լաւ. ուրեմն կնայիմք որ հաւը գէր լինի. բայց ի՞նչ պիտի ընեմք այն հաւը:

— Ճամբուն վրայ մէկը այն հաւը ձեզմէ պիտի ուզէ, իրեն կուտաք:

— Ո՞վ պիտի լինի ուզողը:

— Ո՛հ, շատ երկնցուցիք. թէ որ այդպէս վախկոտ էք՝ ձեզի գէշ, բան մը չէք վատըկիր. երբոր ես ձեզի սատանայ մը պիտի ճարեմ որ ձեր ամէն հրամանները կատարէ, հարկաւ իմ ըսած ղգուշակութիւններս պիտի ընէք: Գէր հաւ մը առէք տարէք կըսեմ ձեզի, հասկըցա՛ք. այն հաւը տուածնեւրուդ պէս՝ պատրաստ կգտնէք ձեր առջեւը թուղթ, թանաք եւ գրիչ, որ դաշնագիրը շինէք. ատոր հոգը դուք մի քաշէք, ամէն բան պատրաստ կլինի»: Այս ըսելով ձեռքը վերուց տղոցը վրայ, «Շուտ ըրէք գնացէք կըսեմ ձեզի» կանչեց նոցա երեսին. անոնք ալ լեղապատառ դուրս ելան գնացին, կըսպասէին որ գիշերը վրայ հասնի, եւ մեծ անհամբերութեամբ ժամերը կհամրէին: Վերջապէս կէս գիշերէն շատ առաջ ելան տնէն, գնացին այն չորս ճամբուն վրայ, սեւ հաւն ալ իրենց հետ տարին. Աշիւը իւր հօրը հաւնոցին մէջէն ամենէն գիրուկ հաւը ընտրեւ էր:

Կէս գիշեր եղած չեղած՝ սատանայ ծախող վաճառականը տղոցը առջեւն ելաւ, բայց գիշերը սաստիկ մութ լինելով՝ յայտնի չէր տեսնուեր թէ այն երեւցողը մարդ էր թէ սատանայ. այսչափ միայն կըցան նշմարել թէ իրենց պէս հագուած էր, ոչ գլուխը եղջիւրներ ունէր եւ ոչ ետեւը պոչ. միայն թէ հաստ ձայնով մը գոռաց. «Հաւը, հաւը»: Տղաքը այն ձայնն որ լսեցին՝ փշաքաղեցան, եւ իսկոյն հաւը ձեռքը տուին. նա ալ առաւ հաւը, վզէն կախուած սարկին (խորհիկին) մէջ գրաւ, յետոյ հագուստին տակէն մէկ խարաղան (խաւչի) մը հանեց, ընկաւ տղոցը ետեւէն, սկսաւ անխնայ զարնել. անոնք կանչւըռելով ձգեցին փախան

դէպ ի տուն, նա ալ նոցա ետեւէն, մինչեւ որ մօտ տեղերը ձգեց զիրենք, եւ ինքը հաւն առած՝ զնաց իրեն գործին, մտքէն ալ չանցնելով թէ գաշնագիր կար շինելու՝ որով այն երկու բարեկամները այնքան սուրկի տէր պիտի լինէին:

Յետոյ իմանան որ այն զիրենք ծեծող սատանան սուտ կախարդին էրին է եղեր, որ երկրորդ օրը այն հաւը մորթեր ու մէկտեղ կերեր են, ինչպէս որ ինքը Մարտէլին խաթունը իւր գրացիներուն պատմեր է: Իսկ Աշին ու Ժիւլը այն գիպուածէն ետքը ոչ կախարդի հաւատացեր են եւ ոչ խօրշախնե-

րու. եւ այնուհետեւ ամէն անգամ որ պիւլեառ մը կտեսնէին, մտքերնին կուգար պառաւին առած ստակը, անոր կանչուըռածը, եւ էրկանը խարազանը. անով բոլորովին պաղեցաւ իրենց խաղի սէրը, սկսան աւելի ջանասիրութեամբ ուսման ետեւէ լինել, եւ ծնողքը դո՛հ եղան նոցա ամէն բանի մէջ ըրած յառաջագիմութենէն: Եթէ յանկարծ մէկը կախարդներու կամ ճիւներու վրայ խօսէր իրենց առջեւը, կծիծաղէին եւ իրենց գլխէն անցածը կպատմէին որ ուրիշներուն ալ խրատ լինի:

(Շար. յառաջիկայս.)

Տ Ն Տ Ե Ս Ա Կ Ա Ն Տ Ե Ղ Ե Կ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ք

Դստեղեկները յուսմալու եւ նորոգելու ընդհանուր կանոններ.

Եթէ ուղես բամբակէ կամ քթանէ հագուստները մաքրել, թէ ճերմակ լինին անոնք եւ թէ լաւ գունով ներկուած, կրնաս մաքրել սովորական կերպով, այսինքն ջրի մէջ սապոնով կլուանաս: Գունաւոր բամբակեղէնները սապոնով լուացածիդ պէս՝ պէտք է քանի մը անգամ ցօղես հասարակ անոյշ ջրով, բայց ջրի մէջ քիչ մը պաղլեղ կամ քացախ եւ կամ լեմոնի ջուր խառնէ:

Շղարշները (սանթը, ֆուժեկ) եւ թիւլերը պէտք է առաջ տաք ջուր դնել, յետոյ զգուշութեամբ ամփոփել հաստ կտաւէ շինած քսակի մէջ, եւ անով ցօղել հասարակ ջրով որ շատ տաք պիտի չլինի: Թիւլերը եւ շղարշները կարելի է լուանալ նաեւ ջրի գոլորշիքով, եւ յետոյ մաքուր ջրով ցօղել:

Սեւ ֆեկը կլուացուի՝ տաքցուցած կովու լեղիով: Կագերը եւ անոնց նման բարակ լաթերն ու քօղերը (վուալ) առաջ տաք ջրի մէջ կդնեն, յետոյ երեք չորս անգամ տաք

սապոնջրի մէջ ցօղէին ետեւ՝ ծծումբի մուխին կըռնուի: Որպէս զի բոլորովին ճերմկան՝ զանոնք ծխելէն ետքը լեղակի (ջիլիսի) ջրով կլուանան, յետոյ կտաւի մէջ կիաթթեն ու տաք տեղ կչորցընեն: Ճերմակ արշաղը կմաքրուի՝ կաւիճի փոշիով (պօռ, քեպեշիր): Այս բանիս համար աթլաղը ձիգ կքաշեն կամ կկարեն բրդէ վերմակի վրայ, վրան կցանեն կաւիճը, եւ ֆլանելի կտորով մը կշիւեն:

Դիպակ (ջրօֆ, սրօֆ), թափթա եւ ուրիշ թեթեւ մետաքսեղէնները կմաքրուին սապոնջրով, բայց ջրին մէջ կխառնուին նաեւ կովու լեղի, մեղր եւ գինիի ոգիք (սիիր): Այս բանիս համար լաթը ձիգ կըքաշեն սեղանի մը վրայ, գնդասեղներով կհաստատեն, եւ այն ջուրը սպունգով մը վրան կքսեն:

Գունաւոր մետաքսեղէնները նոյն ջրով կմաքրեն, բայց լեղին քիչ կդնեն, որովհե-